Күйләрниң күйи

1 «Күйләрниң күйи» — Сулайманниң күйи.□ ■

Биринчи қисим — Муһәббәтниң башлиниши •••• {1:2-5:1} •••• Биринчи хатирә — той күни үстидә болған ойлар {1:2-2:7} •••• Биринчи ойлиниш — Шуламит Сулайманниң ордисида — той зияпитигә тәйярлиниш {1:2-1:8} •••• Шуламит Сулайманға сөз қилиду

1b «У отлуқ ағзи билән мени сөйсун;
Чүнки сениң муһәббитиң шараптин шериндур.□
2 Хушпурақтур сениң әтирлириң;
Қуюлған пурақлиқ май сениң намиңдур;
Шуңлашқа қизлар сени сөйиду.
Көңлүмни өзүңгә мәһлия қилғайсән —
Биз саңа әгишип жүгүрәйли!
— Падиша мени өз һуҗрилириға әкиргәй!»□

□ **1:1 «шәрһ»** — бу мавзу «күй-нахшилар арисидики әң есил күй-нахша» дегән мәнидә. Сулайман җәмий 1005 күй-нахша язған («1Пад.» 4:32). ■ **1:1** 1Пад. 4:32 □ **1:1b «У отлуқ ағзи билән мени сөйсун»** — ибраний тилида «у ағзидики сөйүшлири билән сөйсун!». **«чүнки сениң муһәббитиң шараптин шериндур»** — «муһәббитиң» ибраний тилида көплүк шәклидә болуп (муһәббәтлириң) муһәббәтлишишниң ипадә-һәрикәтлирини көрситиду. 2-4-айәтниң шәрһи: Мошу йәрдә Шуламит тойниң биринчи зияпити үчүн тәйярлиниду. Никаһ мурасими аллиқачан өткүзүлгән: 2-айәттә қизиқ йери шуки, Шуламит баянини пәқәт «у» билән башлайду — ким екәнлигини демәйду! Чүнки сөйгүчи кишигә нисбәтән һәрдайим пәқәт бирдин-бир «у» бар! □ **1:2 «Биз саңа әгишип жүгүрәйли!** — бу сөзләрни Шуламитниңки, бирақ «Йерусалим қизлири»ни өзи билән бирләштүрүп, «биз саңа әгишип жүгүрәйли!» ейтиду.

Йерусалим қизлири Сулайманға сөз қилиду

3 «Биз сәндин хошал болуп шатлинимиз;
Сениң муһәббәтлириңни шараптин артуқ әсләп тәрипләймиз».□

Шуламит «Йерусалим қизлири»ға җавап қилиду

4 «Улар сени дуруслуқ билән сөйиду».
— «Қара тәнлик болғиним билән чирайлиқмән, и Йерусалим қизлири!
Бәрһәқ, Кедарлиқларниң чедирлиридәк,
Сулайманниң пәрдилиридәк каримән.□
5 Маңа тикилип қариманлар,
Чүнки қаридурмән,
Чүнки аптап мени көйдүрди;
Анамниң оғуллири мәндин рәнҗигән;
Шуңа улар мени үзүмзарларни баққучи қилди;

□ **1:3 «Биз сәндин хошал болуп шатлинимиз; сениң муһәббәтлириңни шараптин артуқ әсләп тәрипләймиз»** — бәзи алимлар бу сөзләрни «Шуламит»қа ейтилиду, дәп қарайду. Қандақла болмисун Йерусалим қизлири Шуламитқа қолдаш болуп у вә Сулайман үчүн хошал болуватиду. □ **1:4 «Улар сени дуруслуқ билән сөйиду»** — бу айәттә Шуламит сөз қилиду. Авалқи гәпни у Сулайманға ейтиду. «Улар» — мошу йәрдә Йерусалим қизлирини көрситиду.

Шуңа өз үзүмзаримни бақалмиғанмән».□

Шуламит Сулайманға сөз қилиду

6 «Һәй, женим сөйгиним, дегинә,
Падаңни қәйәрдә бақисән?
Уни күн қиямида қәйәрдә арам алғузисән?
Һәмраһлириңниң падилири йенида чүмпәрдилик

□ **1:5 «*5-6-айәт* шәрһи»** — Йерусалим қизлириниң Сулайманни тәриплиши Шуламитқа өзиниң «қара тәнлик» екәнлигини әслитиду. Униң акилири униңдин бир яки бир қанчә қетим рәнжип уни үзүмзарларда ишләшкә әвәткән. Үзүмзарларда сайә аз болғачқа у «қара тәнлик» болуп қалған. Ибраний тилида «мәндин рәнжиди» вә «мени көйдүрди» дегән ибариләр охшаш. «өз үзүмзаримни бақалмиғанмән» — бу бәлким көчмә мәнидә болуп: «Мән һәрдайим далада болғачқа, өзүмни асраш, өзүмниң гөзәллигимни сақлаш-безәш, пәрдазлаш вақтим йоқ еди» дегәнликтур. Кедарлиқлар чарвичи хәлиқ еди, һәрдайим чедирларда туратти. Уларниң чедирлири қап қара болса керәк. Бирақ «Сулайманниң пәрдилири» болса қара яки тоқ рәңлик болғини билән, бирақ шүбһисизки, уларниң үстидә чирайлиқ гүл-нусқилири бар еди.

аяллардәк жүрүшүмниң немә һаҗити?» □

Сулайман Шуламитниң соалиға җавап бериду

7 «И қиз-аяллар арисидики әң гүзили, әгәр сән буни билмисәң,
Падамниң басқан излирини бесип меңип,
Падичиниң чедири йенида өз оғлақлириңни

□ **1:6 «*7-айәт* шәрһи»** — Шуламит һазир уларниң авалқи муһәббәтләшкән күнлирини әслитиду. Шу чағларда Сулайман падиша әл-жутларниң һәқиқий әһвалини егиләш үчүн падичи қияпитидә Шуламитниң жути, йәни Галилийәгә кәлгән болса керәк. Шуңа Шуламит Сулайманни аддий бир падичи екән дәп ойлиған. Шуламит униңға көйүп уни издигәндә, у падилар көп болған йәрләрдә (Сулайманниң «һәмраһлири» болған башқа падичилар бар йәрләрдә) айлинип жүргән. Униң аилисини, шундақла өзини изаға қоймаслиқ үчүн, Шуламит өзи бир нәччә қозини елип (8-айәт), падичиниң қияпитидә өз чирайини көрсәтмәслик үчүн чүмпәрдә тартивалған. Бирақ шундақ ниқаплиниш билән униң қияпити паһишә аялниңкигә охшап қалған (той қиливатқан қизлар чүмпәрдә артқандәк, паһишә аяллар шу чағда чүмпәрдә артатти. Улар шу турқида әрләргә: «Мән бүгүн кечә сән билән той қилғидәкмән» дәп ипадиләйтти вә һәмдә өзиниң ким екәнлигини йошуралайтти, әлвәттә). Әгәр у «сөйгән падичи» өз падисиниң нәдә екәнлигини ейтқан болса, бундақ аваричилик яки сәтликниң һаҗити йоқ болатти, әлвәттә. «Күн қиямда» падиси һеч көчмәй, муқим бир җайда мидиримай йетиши мүмкин. **«....йенида чүмпәрдилик аяллардәк жүрүшүмни немә һаҗити?»** — башқа бир хил тәрҗимиси: «Немишкә тенәп кәткән бирисидәк чөргиләп жүрәй?»

озуқландурғин».□

Иккинчи ойлиниш — той зияпитидики дәстихан үстидә болған ойлар •••• Сулайман Шуламитқа сөз қилиду

8 «И сөйүмлүгүм, мән сени Пирәвнниң җәң һарвулириға қетилған бир байталға охшаттим;
9 Сениң мәңизлириң тизилған мунчақлар билән,
Бойнуң марҗанлар билән гөзәлдур.
10 Биз саңа күмүч көзләр қуюлған,
Алтундин зибу-зиннәтләрни ясап беримиз».□

□ **1:7 «И қиз-аяллар арисидики әң гүзили, әгәр сән буни билмисәң,...»** — бәзи алимлар, бу җавапни «Йерусалимниң қизлири» бәргән, дәп қарайду. **«Падичиниң чедири йенида өз оғлақлириңни озуқландурғин»** — яки «Падичиларниң чедирлири йенида өз оғлақлириңни озуқландурғин». 8-айәтниң шәрһи: Бу айәтни шәрһләш тәс. Бизниңчә мәнаси бәлким төвәндикидәк болиду. Сулайман падишаниң җававиниң көчмә мәнаси бар. Падишаһниң «мениң падам»и қойлар әмәс, бәлки пүткүл Йәһудий хәлқи, «падамниң излири» болса пүтүн Исраилниң һейт-байрам вақитлирида Йерусалимға чиққан излиридур, демәкчи. Шуңа җавапниң көчмә мәнаси: «Сән маңа тегәй десәң, әнди өз жутуңни ташлап, ят жутта, ят әһвалда, йәни пайтәхт Йерусалимда (Сулайманниң «чедири»да, йәни униң ордисида, демәк) турушқа рази болушуң керәк» дегәнликтур. «Өз оғлақлириңни озуқландурғин» дегән сөз, бәлким «Маңа тәгсәң, сениңму «башқиларни бақиш» мәсъулийитиң болиду» дегәнликтур.
□ **1:10 «(9-11-айәт) шәрһи»** — қедимки заманларда, оттура шәриқтики мәмликәтләрдә атлар интайин қәдрилинип, «улақ» орнида ишлитилипла қалмастин, бәлки адәмниң һәмраһи дәп қаралған; Сулайман өзи атларға бәк амрақ еди. Мисирниң атлири болса әң есил еди; Пирәвнниң атлири Мисирниң әң есил ети болуп, чирайлиқ җабдулатти, әлвәттә. Шуниңдәк айәтниң йәнә бир нусқиси бар; Мисирдики җәң һарвулирини тартқан атлар адәттә байталлар әмәс, айғирлар еди; шуңа Сулайман бу охшитиши билән, бәлким өзиниң Шуламит билән биллә болғинидин һаяҗанланғанлиғини көрситиду.

Шуламит Сулайманға сөз қилиду

11 «Падиша той дәстихинида олтарғинида, сумбул мәлһимим пурақ чачиду; □
12 Мениң сөйүмлүгүм, у маңа бир монәк мурмәккидур,
У көкслирим арисида қонуп қалиду;□
13 Мениң сөйүмлүгүм маңа Ән-Гәдидики үзүмзарларда өскән бир ғунчә хенә гүлидәктур».□

Үчинчи ойлиниш — той һуҗрисида болған ойлар {1:15-2:7} •••• Сулайман Шуламитқа сөз қилиду

14 «Мана, сән гөзәл, амриғим!
Мана, сән шундақ гөзәл!
Көзлириң пахтәкләрниңкидәктур!»□

□ **1:11 «сумбул мәлһимим пурақ чачиду»** — «сумбул» оттура шәриқтики наһайити хушпурақлиқ бир хил өсүмлүк. □ **1:12 «Мениң сөйүмлүгүм, у маңа бир монәк мурмәккидур»** — «мурмәкки» бир хил әтир. Аяллар уни кичиккинә бир монәк қилип бағлап бойниға есип қойса, у пүтүн күн хуш пурақ чечип туриду. □ **1:13 «... Ән-гәдидики үзүмзарларда өскән бир ғунчә хенә гүлидәктур»** — Қанаанда (Пәләстиндә) «Ән-Гәди»ниң үзүмзарлири әң есилдур. □ **1:14 «(15-айәт) шәрһи»** — «Көзлириң пахтәкләрдәк гөзәл» — яки «көзлириң пахтәкләрниңкидәк гөзәл»; яки «пахтәкләрниң гөзәл тәбиити әкс әткәндәк» яки «пахтәкләрниң қанатлири җәвлан қилғандәк Шуламитниң көзлири ойнап туратти», дегән мәниләрни билдүрүш мүмкинчилиги бар. Оттура шәриқтә қизлар бүгүнгә қәдәр йүз қисмидин сирт бәдинининң башқа җайлирини дегидәк кийим-кечәк билән оривалидиғанлиғи үчүн, қиз-жигитләр бир-бири билән сөзләшкәндә қизниң көзлири интайин муһим роль ойнайду, әлвәттә. Изаһат: — мошу айәттә вә төвәндә, «амриғим» дегән сөз ибраний тилида достлуқ дегән уқумни өз ичигә алиду. Шуламит Сулайманни вә Сулайман Шуламитни бу сөз билән өз ара «дост» дәп атайду. Достлуқ һәқиқий муһәббәтниң муһим бир қисми; «қошумчә сөз»имиздә буниң үстидә тохтилимиз.

Шуламит Сулайманға сөз қилиду

15 «Мана, сән гөзәл, сөйүмлүгүм;
Бәрһәқ, йеқимлиқ екәнсән;
Бизниң орун-көрпимиз йешилдур;
16 Өйимиздики лимлар кедир дәриғидин,
Василиримиз арчилардиндур.

2

Давами

1 Мән болсам Шарун отлиғидики зәпиран, халас;
Җилғиларда өскән бир нилупәр, халас!»□

Сулайман Шуламитқа җавап бериду

2 «Тикән-җиғанлар арисидики нилупәрдәк,
Мана инсан қизлири арисида мениң амриғим шундақтур!».□

Шуламит Сулайман тоғрилиқ сөз қилиду

□ **2:1 «(1:16-2:1-айәт) шәрһи»** — өй-һоҗра баян қилинған сөзләргә қариғанда, Сулайман Шуламит үчүн өз жутини әслитидиған алаһидә бир өйни яки һуҗрини ясиған (Шуламит Галилийәлик болуп, униң жутида кедир, арча вә қариғай дәрәқлири көп еди). Башқа бәзи алимлар бу айәтләрни, Сулайман билән Шуламитниң орманлар арисида муһәббәтләшкинини көрситиду, дәп қарайду. Бирақ Йерусалим әтрапида мундақ кедир, арча орманлири йоқ еди. Ахирда Шуламит өзини «бәк аддий» дәп һес қилип, өзини отлақта болидиған кичик һәм «аддий» икки гүлгә охшитиду. □ **2:2 «(2-айәт) шәрһи»** — Сулайман Шуламитниң охшитишини тилға елип, әсичә баян қилиду. Униңға нисбәтән зәпиран яки нилупәр «аддий» болсиму, интайин чирайлиқ еди: — «Маңа нисбәтән сениң тәңдишиң йоқ, башқа қизларни сән билән (тикәнләр вә нилупәр оттурисидикидәк) һеч қандақ селиштурғичилиги йоқтур».

3 «Ормандики дәрәқләр арисида өскән алма дәриғидәк,

Оғул балилар арисидидур мениң амриғим.

Униң сайиси астида дилим аләмчә сөйүнүп олтардим;

Униң мевиси маңа шерин тетиди;■

4 У мени шарапханиға елип кирди;

Униң үстүмдә көтәргән туғи муһәббәттур.□

5 Мени кишмиш пошкаллар билән қувәтләңлар;

Алмилар билән мени йеңиландуруңлар;

Чүнки муһәббәттин зәиплишип кәттим;□

6 Униң сол қоли бешим астида,

Униң оң қоли мени силаватиду.

7 И Йерусалим қизлири,

Жәрәнләр вә даладики маралларниң һөрмити билән,

Силәргә тапилайманки,

Муһәббәтниң вақит-саити болмиғичә,

■ **2:3** Күй. 8:5 □ **2:4 «Униң үстүмдә көтәргән туғи муһәббәттур»** — башқа бир хил тәрҗимиси: «У маңа муһәббәт билән қариди». □ **2:5 «Мени кишмиш пошкаллар билән қувәтләңлар; алмилар билән мени йеңиландуруңлар»** — қедимки заманларда кишмиш пошкаллар вә алмилар җинсий муһәббәтни күчәйтиш рольиға егә, дәп қарилатти.

Уни ойғатмаңлар, қозғимаңлар!»□

Иккинчи хатирә: Муһәббәтлишип жүргән күнләр үстидики ойлар {2:8—3:5} •••• Төртинчи ойлиниш — Сулайманниң әтиязда Шуламитни йоқлап кәлгини тоғрилиқ ойлар {2:8—2:9} •••• Шуламит Сулайман тоғрилиқ сөзләйду

8 «Сөйүмлүгүмниң авази!
Мана, у келиватиду!
Тағлардин сәкрәп,
Едирлардин ойнақлап келиватиду!
9 Мениң сөйүмлүгүм жәрән яки яш буғидәктур;

□ **2:7 «Муһәббәтниң вақит-саити болмиғичә, уни ойғатмаңлар, қозғимаңлар!»** — башқа бир хил тәрҗимиси: «вақти-саити болмиғичә, сөйүмлүгүмни ойғатмаңлар, қозғимаңлар! **«(3-7-айәт) шәрһи»** — 3-айәттә Шуламит Сулайманниң тәриплиригә инкас қайтуруп, уни «»гә охшитиду. Алма дәриғи әсли Пәләстин зиминида өсмәйду, пәқәт башқа жутлардин елип келинип бәзи йәрләрдә алаһидә тикилгән. Шуңа алма дәриғи наһайити әтиварлиқ еди, көргәнла адәмни интайин хуш қиливетәтти. Бәзи алимлар «униң сайиси астида дилим аләмчә сөйүнүп олтардим, униң меваси маңа шерин тетиди» дегини Шуламитниң Сулайман билән болған җинсий муһәббәтлишишини көрситиду, дәп қарайду. Башқилар буни муһәббәтниң һәр тәрипини көрситиду, дәп қарайду. Немила болмисун алма муһәббәтниң символи; «кишмиш пошкаллар» дегини болса, җинсий муһәббәтни қозғайдиған йемәклик һесаплинатти. 7-айәт (муһәббәтниң вақти-саити тоғрисида) үстидә үч муһим пикир бар: (1) муһәббәтниң өз тәбиий җәряни болиду, башқилар уни балдур қозғимақчи болса зиян йәткүзиду; (2) (әр-хотунлуқ мунасивәттә) өз җорисида қизғин муһәббәтни қозғиғандин кейин униңға дәхли қилишқа болмайду; (3) җинсий муһәббәткә қанаәт қилишниң имканийити болмиса, ундақта уни қозғашқа қәтъий болмайду. Бу «имканийәт» (а) пәқәт никаһ қилинған әһвалдаБолуши (ә) икки тәрәпкә мувапиқ вақит болуши керәк, әлвәттә. Бизниңчә айәт бәлким бу үч мәниниң һәммисини өз ичигә алиду.

Мана, у бизниң өйниң теминиң кәйнидә туриду;
У деризиләрдин қарайду,
У пәнжирә-пәнжириләрдин марап бақиду».□

Сулайман Шуламитқа сөз қилиду

10 «Мениң сөйүмлүгүм маңа сөз қилип мундақ деди: —
«Орнуңдин тур, амриғим, мениң гүзилим, мән билән кәткин;
11 Чүнки мана, қиш өтүп кәтти,
Ямғур йеғип түгиди, у кетип қалди;
12 Йәр йүзидә гүлләр көрүнди;
Нахшилар сайраш вақти кәлди,
Зиминимизда пахтәкниң садаси аңланмақта;
13 Әнжир дәриғи қишлиқ әнжирлирини пишармақта,
Үзүм таллири чечәкләп өз пуриғини чачмақта;
Орнуңдин тур, мениң амриғим, мениң гүзилим, мән билән кәткин!
14 Аһ мениң пахтиким, Қорам таш йериқи ичидә,
Қия далдисида,
Маңа авазиңни аңлатқайсән,

□ **2:9 «(8-9-айәт) шәрһи»** — мошу айәтләрдә (8-9) Шуламит бәлким Сулайманниң көңли өзигә чүшкән, өзини «жәрән, буға»ниң сүритидә қоғлиған күнләрни әсләйду. Сулайман Шуламитни йоқлиғили, униң билән әтиязлиқ мәнзиридин һозурлинишқа һәмраһ болушқа тәклип қилғили кәлди (төвәндики 10-17-айәтләрни көрүң). Жәрәнләр, буғиларму кона заманларда муһәббәтниң символлири еди.

Чүнки авазиң шерин, җамалиң йеқимлиқтур!»□

Шуламит Сулайманға сөз қилиду

15 «Түлкиләрни тутувалайли,

Йәни үзүмзарларни бузғучи кичик түлкиләрни тутувалайли;

□ **2:14 «(12-14-айәт) шәрһи»** — Сулайман Галилийәдики ишлирини қоюп қоюп, Шуламитни йәнә йоқлап берип, уни әтиязлиқ мәнзиридин билләһозурлинишқа тәклип қилиду. Йеңила өтүп кәткән қиш болса уларниң муһәббитини қилчә совутмиди. 12-айәт үстидә; «сайраш вақти кәлди» дегән ибарә икки бислиқ болуп, иккинчи мәнаси: «чаташ вақти кәлди». Бу икки бислиқлиғи бәлким қәстән ишлитилгән. 13-айәт үстидә; пахтәкләр инсанға нисбәтән интайин мулайим қуш дәп һесаплиниду, бирақ «тартинчақ» болиду. Сулайман Шуламитниң көңүл сөзлирини аңлимақчи болуп, униң әһвалини «Қорам таш йериқи ичидә турған пахтәк»кә охшитиду. У Сулайманниң муһәббити ичидә мутләқ бехәтәр; у һәргиз сөзлиридин рәнҗимәйду. Униң җавави төвәндә көрүлиду (15-айәт).

Чүнки үзүмзарлиримиз чечәклимәктә».□

Шуламит Йерусалим қизлириға сөз қилиду

16 «Сөйүмлүгүм мениңкидур, мән униңкидурмән;
У нилупәрләр арисида падисини беқиватиду».□

Шуламит Сулайманға сөз қилиду

17 «Таң атқичә,
Көләңгиләр қечип йоқиғичә,
Маңа қарап бурулуп кәлгин, и сөйүмлүгүм,

□ **2:15 «(15-айәт) шәрһи»** — түлкиләр үзүмзарларда төшүкләрни у йәр, бу йәрләрдә колап, ов издәп тал йилтизлириға көп зиян йәткүзиду. Бирақ бу йәрдики «үзүмзар», шүбһисизки, өзлириниң муһәббитини көрситиду. У уларниң муһәббитигә бәзи тосалғу яки дәхли болған ишларни байқап, дәрһал бу ишларни (мәйли «кичик» болсиму) бир тәрәп қилайли дәп өтүниду. Улар шу чағда техи әр-хотуб болмисиму, бундақ тосалғуларни бир тәрәп қилиш балдурлуқ қилмайтти. Уларниң муһәббитигә тосалғу болған наһайити чоң бир иш Сулайманниң өз хизмити вә еғир мәсъулийити болған болуши мүмкин. Шуламит «өзүм Сулайманни бу хизмитини хатирҗәмлик билән орундашқа толуқ қоюветишим керәк» дәп чүшиниду. «немишкә сән шунчә көп вақит ишләйсән, сән маңа вақтиңни аҗратмайсән, сән мени сөймәйсән» дегәндәк позитсийә көп әр-хотунларниң муһәббитини бузуп кәлмәктә. Шуңа төвәндики 16-айәттә, биз Сулайманниң өз хизмитини хатирҗәмлик билән қиливатқанлиғини көримиз. Шуламит уни: «иш билән алдираш болғиниң билән, сән йәнила мени сөйисән!» дегәндәк толуқ ишәш билән Сулайманни өз ишиға қоюваткән охшайду. □ **2:16 «(16-айәт) шәрһи»** — Шуламит Йерусалим қизлириға, өзиниң Сулайманниң муһәббити ичидә «қорам таш йериқи ичидә турған пахтәк»тәк толиму бехәтәр екәнлиги тоғрилиқ гувалиқ бериду. Сулайман өзиниң «пада беқиш» ишлири билән хатирҗәм шуғуллиниду.

Һиҗранлиқ тағлири үстидин сәкрәп келидиған җәрән яки буғидәк болғин!».□

3

Бәшинчи ойлиниш — Шуламит қайта-қайта көргән «айрилиш» тоғрилиқ бир чүш {3:1-3:5}

1 «Орун-көрпәмдә йетип, кечә-кечиләрдә,
Җенимниң сөйгинини издәп тәлмүрүп яттим;
Издидим, бирақ тапалмайттим;■
2 Мән һазир туруп, шәһәрни айлинай;
Кочиларда, мәйданларда,
Җенимниң сөйгинини издәймән» — дедим;
Издидим, бирақ тапалмайттим;
3 Шәһәрни чарлиғучи җесәкчиләр маңа учриди, мән улардин: —
«Җенимниң сөйгинини көрдүңларму?» — дәп соридим.
4 — Улардин айрилипла җенимниң сөйгинини таптим;
Уни анамниң өйигә,
Өз қосиғида мени һамилдар болғанниң һуҗрисиға елип кирмигичә,

---

□ **2:17 «(17-айәт) шәрһи»** — жуқурики айәттә биз «муһәббәтниң ишәши»ни көрдуқ. Һазир «муһәббәтниң җиддий тәливи»ни көримиз — худди «тезрақ ишиңни түгитип йенимға қайтип кәл!» дегәндәк. Изаһат: «Һиҗранлиқ тағлири үстидин...» яки ««Бетәр» тағлири үстидин...». «Бетәр тағлири» дегән тағлар бизгә намәлум; шуңа тәрҗимимиздикидәк «айриветиш» дегән мәнидә болуши мүмкин. ■ **3:1** Топ. 5:3

Уни тутувелип қәтъий қоюп бәрмәйттим».□

Шуламит Йерусалим қизлириға сөз қилиду

5 «И Йерусалим қизлири,
Жәрәнләр вә даладики маралларниң һөрмити билән,
Силәргә тапилайманки,
Муһәббәтниң вақит-саити болмиғичә,
Уни ойғатмаңлар, қозғимаңлар».□

□ **3:4 «(1-4-айәт) шәрһи»** — бизниңчә 1-4-айәтләр Шуламит Сулаймандин айрилған вақитта қайта-қайта («кечә-кечиләрдә») көргән бир чүшни билдүриду (қишта болуши мүмкин). Бу көзқараш тоғра болса мошу айәтләрдин биз «муһәббәтниң азаплири»ни көримиз. Сулаймандин айрилиш Шуламит үчүн азаплиқ иш болуп, бу чүшни қозғап чиқарди. Бирақ бу чүш йәнила Худадин кәлгән охшайду, чүнки төвәндики 6-11-айәтләрдә, Сулайманниң уни тойға елип кетишкә кәлгәнлиги билән әмәлгә ашурулиду. Бу чүштин йәнә шуни биләләймизки, Шуламит Галилийәдә туруватқан мәзгилдә, Сулайман өзидин вақитлиқ (қишта) айрилған вақитта, чоңқур ойлиниду вә Йерусалимда учрайдиған барлиқ синақларға йүзлинишкә тәйяр туриду. У Сулайманға ятлиқ болушқа тәйяр еди. Шүбһисизки, у Сулайман билән той қилип, Йерусалимда турғанда уни: «У пәқәт «паһишә аял»дәк Сулайманниң байлиқлири үчүн униңға ятлиқ болған, халас, дегүчиләрму аз болмайду. Чүштә көрүлгән «җесәкчиләр» шундақ гуманда болған кишиләргә вәкил болуши мүмкин. Лекин чүштә у уларниң өзигә болған гуманлириға писәнт қилмай, йәнила Сулайманни издәйду. 3- вә 4-айәттә Шуламитниң чүшидә тартқан дәрди көрүниду: худди у: «Яримни тапай дәп шәһәрни айлинай» дегинидәк, лекин нәтиҗиси әксичә болуп, униңға «шәһәрни айлинидиған» күзәтчиләр учрап қалиду (ибраний тилида «тапти»). Бәлким чүшидә улар Шуламиттин: «Немишкә бу қиз түн кечидә айлиниду? Паһишә аял охшайду» дәп гуманланған болуши мүмкин (бундақ иш иккинчи қетим чүшидә йәнә көрүниду — 5-бап, 2-7-айәтләрдә). □ **3:5 «(5-айәт) шәрһи»** — Шуламит муһәббәтниң дәрдини тетип баққандин кейин, «муһәббәтниң вақит-саити»ниң муһимлиғини техиму билип йәтти.

Үчинчи хатирә: Әр-аял болуп бирлишиш үстидики ойлинишлар {3:6-5:1} •••• Алтинчи ойлиниш — Тойға сәпәр {3:6-3:11} •••• Йерусалим қизлири сөз қилиду

6 «Бу зади ким, чөл-баявандин келиватқан?
Ис-түтәк түврүклиридәк,
Мүрмәкки һәм мәстики билән пуритилған,
Әтирпурушниң һәр хил ипар-әнбәрлири билән пуритилған?»□

Шуламит қизларға җавап бериду

7 «Мана, униң тәхтиравани,
У Сулайманниң өзиниңдур;
Әтрапида атмиш палван жүриду,
Улар Исраилдики батурлардиндур.
8 Уларниң һәммиси өз қиличи тутуқлук,
Җәң қилишқа тәрбийиләнгәнләрдур;
Түнләрдики вәсвәсиләргә тәйяр туруп,
Һәммиси өз қиличини янпишиға асиду».□

Шуламит сөзлирини давам қилиду — Сулайманниң той кечисигә тәйярлиған каривити

9 «Сулайман падиша өзи үчүн алаһидә бир шаһанә сайивәнлик карриват ясиған;
Ливандики яғачлардин ясиған.
10 Униң түврүклири күмүчтин,
Йөләнчүки алтундин,

□ **3:6 «(6-айәт) шәрһи»** — бу айәт Сулайманниң Шуламитни жути Галилийәдин тойға елип келишини, йәни Сулайман униңға әвәткән тәхтираванға олтирип, Йерусалимға сәпәр қилғанлиғини көрсәтсә керәк (7-айәтни көрүң). □ **3:8 «(7-8-айәт) шәрһи»** — Сулайман Шуламитни Йерусалимға, йәни тойға бехәтәр елип келиш үчүн, шу атмиш ләшкириниң муһапизәтчилигидә тәхтираван билән кәлгән.

Селинчиси болса сөсүн рәхттин;
Ичи муһәббәт билән безәлгән,
Йерусалим қизлири тәрипидин.
11 Чиқиңлар, и Зион қизлири,
Сулайман падишаға қарап беқиңлар,
Той болған күнидә,
Көңли хошал болған күнидә,
аниси униңға тажни кийгүзгән қияпәттә униңға қарап беқиңлар!»□

4

Йәттинчи ойлиниш — той кечиси •••• Сулайман Шуламитқа сөз қилип уни махтайду

1 «Мана, сән гөзәл, сөйүмлүгүм!
Мана, сән гөзәл!
Чүмпәрдәң кәйнидә көзлириң пахтәклəрдәк екән,
Чачлириң Гилеад теғи бағрида ятқан бир топ өшкиләрдәктур.□

□ **3:11 «(9-11-айәт) шәрһи»** — Йәһудийларниң тойлири уйғурланиң тойиға охшап кетиду. Асасән 5 басқучи бар: — (1) тохтам — адәттә жигитниң әлчиси вә қизниң ата-анилири билән тохтам түзиду. Сулайман өз-өзигә әлчи болуп Шуламитниң акилири билән тохтам қилған охшайду (4-ойлинишни көрүң). (2) тойға сәпәр. Жигит өзи қизни тойға апиришқа келиду. (3) никаһ мурасими (6- вә -12-ойлинишни көрүң) (4) той зияпити (бәзи вақитларда бир һәптигә созулиду) (1- вә 2-ойлинишни көрүң) (5) той кечиси (3- вә 7-ойлинишни көрүң) Бәзи алимлар, бу «кариват»ни Сулайманни көтиридиған «тәхтираван» яки «шаһанә һарву» дәп қарайду. Бирақ бизниңчә бу тәхтираван жуқурида баян қилинған ибраний тилидики 9-айәттики «аппирийон» дегән, сайивәнлик кариватни көрсәтсә керәк. □ **4:1 «Чүмпәрдәң кәйнидә көзлириң пахтәкләрдәк екән»** — той қилидиған күнидә қиз чүмпәрдә артиду.

2 Чишлириң йеңила жуюлуштин чиққан қирқилған
бир топ қойлардәк;
Уларниң һәммиси кош гезәк туққанлардин,
Улар арисида һеч бири кам әмәстур.□
3 Ләвлириң пәрәң тал жиптәк,
Гәплириң йеқимлиқтур;
Чүмбилиң кәйнидә чекилириң парчә анардур.
4 Бойнуң болса,
Қуралхана болушқа тәйярлиған Давутниң
мунаридәктур,
Униң үстигә миң қалқан есиқлиқтур;
Уларниң һәммиси палванларниң сипарлиридур.□
5 Икки көксүң худди икки маралдур,
Нилупәр арисида озуқлиниватқан жәрәнниң кош
гезәклиридәктур;
6 Таң атқичә,
Көләңгиләр қечип йоқиғичә,
Мән өзүмни мурмәккә теғиға,
Мәстики дөңигә елип кетимән.□
7 Сән пүтүнләй гөзәл, и сөйүмлүгүм,

□ **4:2 «Улар арисида һеч бири кам әмәстур»** — яки «улар арисида һеч бири туғмастур». □ **4:4 «Қуралхана болушқа тәйярлиған Давутниң мунаридәктур»** — башқа бир хил тәрҗимиси: «Пәләмпәйлик қилинған Давутниң мунаридәктур». **«изаһат»** — кона заманларда «вәтәндин айрилған ләшкәрләр» мәлум шәһәргә яки мәмликәткә қайил болғанда, шу шәһәргә болған садиқлиғини билдүрүш үчүн қалқанлирини шәһәрниң сепилида яки мунарлирида есип қоятти («Әз.» 27:11ни көрүң). Шуңа Сулайманниң бу сөзлири: «Сениң гөзәллигиң шундақки, миң ләшкәрниң қайиллиғиға, садиқлиғиға еришкидәктур» дегән мәнидә. Йәнә келип бәлким Шуламитниң бойниға көплигән марҗанлар есиқлиқ болуши мүмкин. «Сипар» кичик қалқандур. □ **4:6 «Таң атқичә, көләңгиләр қечип йоқиғичә, мән өзүмни мурмәккә теғиға, мәстики дөңигә елип кетимән»** — Сулайман бәлким пүтүн кечи Шуламитниң толуқ бәдинидин һозурланмақчи.

Сәндә һеч дағ йоқтур».

Сулайманниң тәкливи

8 «Ливандин мән билән кәлгин, и җөрәм,
Мән билән Ливандин кәлгин —
Аманаһ чоққисидин қара,
Сенир һәм Һәрмон чоққилиридин,
Йәни ширлар угилиридин,
Илпизларниң тағлиридин қара!»□ ■

Сулайманниң сөзиниң давами

9 «Сән көңлүмни аламәт сөйүндүрдүң, и сиңлим, и җөрәм,
Көзүңниң бир ләп қилип қариши билән,
Бойнуңдики марҗанниң бир тал һалқиси билән,
Көңлүмни сөйүндүрдүң.
10 Сениң муһәббитиң немидегән гөзәл,
И сиңлим, и җөрәм!
Сениң муһәббәтлириң шараптин шунчә шерин!

□ **4:8 «(8-айәт) шәрһи»** — бәзи алимлар, бу сөзләр җинсий муһәббәтниң жуқури пәллисини ипадиләйду, дәп қарайду. Буниң мүмкинчилиги бар болғини билән, биз йәнә бу сөзләрни Сулайманниң сөйүмлүги билән биллә өз падишалиғиниң кәң зимини вә һәйвитигә Һәрмон теғи (Пәләстиндики әң егиз тағ)ниң әң егиз чоққилиридин нәзәр селишқа болған арзусини ипадилигән, дәп қараймиз. Сулайманниң бу тәкливи явайи һайванларниң шу йәрләрни макан қилғанлиғи түпәйлидин хәтәрлик иш болиду, әлвәттә! ■ **4:8** Йуһ. 17:24; Әф. 1:15-23

Сениң әтирлириңниң пуриғи һәр қандақ тетитқудин пәйзидур!□
11 Ләвлириң, и җөрәм, һәрә көнигидәк темитиду,
Тилиң астида бал вә сүт бар;
Кийим-кечәклириңниң пуриғи Ливанниң пуриғидур;□
12 Сән печәтләнгән бир бағдурсән, и сиңлим, и җөрәм!
Етиклик бир булақ, йепиқлиқ бир фонтандурсән.□
13 Шахлириң болса бир анарлиқ «Ерән бағчиси»дур;
Униңда қиммәтлик мевиләр,
Хенә сумбул өсүмлүклири билән,□
14 Сумбуллар вә ипарлар,
Каламус вә қовзақдарчин,
Һәр хил мәстики дәрәқлири,
Мурмәккә, муәттәр билән һәммә есил тетитқулар

□ **4:10 «Сениң муһәббитиң немидегән гөзәл, и сиңлим, и җөрәм!»** — Сулайман Шуламитни «сиңлим» дәп чақириду (12-айәттиму): — (1) қедимки замандики бәзи шеирларда ашиқ-мәшуқлар бир-бирини «ака, сиңлим» дәп чақиратти; (2) оттура шәриқтики бәзи җәмиийәтләрдә мөтивәр кишиләр өз әмригә алмақчи болған қизға җәмиийәтниң жуқури тәбиқисидин орун алғузуш үчүн яки никаһини техиму «капаләтлик» қилиш үчүн уни авал «сиңлим» дәп «беқивалатти». □ **4:11 «Кийим-кечәклириңниң пуриғи Ливанниң пуриғидур»** — «Ливанниң пуриғи» орманлиқларниң хуш пуриғи, әлвәттә. □ **4:12 «Сән печәтләнгән бир бағдурсән, и сиңлим, и җөрәм! Етиклик бир булақ, йепиқлиқ бир фонтандурсән»** — Сулайманниң Шуламитни махтиши шуки, Шуламит өзини һеч қандақ башқа адәмгә бәрмәй, пәқәт болғуси әр үчүн пак сақлап кәлди. □ **4:13 «Униңда қиммәтлик мевиләр, хенә сумбул өсүмлүклири билән,...»** — әтирләр тоғрилиқ: «сумбул» бир хил хушпурақлиқ өсүмлүк.

бар.□
15 Бағларда бир фонтан сән,
Һаятлиқ сулирини беридиған, Ливандин ақидиған бир булақсән».□
16 «Ойған, шималдики шамал;
Кәлгин, и җәнуптики шамал!
Мениң беғим үстидин учуп өткәй;
Шуниң билән тетитқулири сиртқа пурақ чачиду!
Сөйүмлүгүм өз беғиға кирсун!
Өзиниң қиммәтлик мевилирини йесун!»□

5

Шуламит Сулайманға җавап бериду

1 «Мән өз беғимға кирдим,
Мениң сиңлим, мениң җөрәм;
Мурмәккәмни тетитқулирим билән жиғдим,
Һәрә көнигимни һәсилим билән йедим;

□ **4:14 «Сумбуллар вә ипарлар, каламус вә қовзақдарчин, ... мурмәккә, муәттәр билән...»** — әтирләр тоғрилиқ: «каламус» бир хил қомушқа охшайдиған өсүмлүктин чиқиду. «мурмәккә» вә «қовзақдарчин» адәттә мәлум дәрәқләрниң қовзиқидин елиниду. «Муәттәр» бир хил өсүмлүкниң йопурмақлиридин елиниду. □ **4:15 «Ливандин ақидиған бир булақсән»** — яки «Ливандин ақидиған бир қудуқсән». **«(9-15-айәт) шәрһи»** — 11-15-айәтләрдә Сулайман сөйүмлүгини чирайлиқ бағчиға, һәтта «Ерән бағчиси» («Бейиш»)ниң өзигә охшитиду. У йәнә Шуламитниң пүтүн бәдинидин һозурланмақчи екәнлигини билдүриду. □ **4:16 «(16-айәт) шәрһи»** — Шуламит Сулайманниң дегинидәк өзини униңға толуқ бәрмәкчи болуп, муһәббәтлишишкә тәклип қилиду. «Шимал шамили» болса салқин, адәмни йеңиландуриду; «җәнуп шамили» болса адәмни иллитип раһәт бериду. (Пәләстин үчүн «шәриқ шамили» қорқунучлуқ, һәммә нәрсини қурутиветиду).

Шарабимни сүтлирим билән ичтим».

«Достлирим, йәңлар!
Ичиңлар, көңлүңләр халиғанчә ичиңлар, и ашиқ-мәшуқлар!»□

Иккинчи қисим {5:2-8:14} •••• Әр-аяллиқ муһәббәттики яхшилинишлар — муһәббәтниң йеңи ипадилири •••• Төртинчи хатирә — Муһәббәтни рәт қилиш тоғрисидики бир чүш — у тоғрилиқ ойлинишлар {5:2-6:9} •••• Сәккизинчи ойлиниш — Шуламитни басқан қорқунучлуқ чүш {5:2-6:3} •••• Шуламит сөз қилиду — уни қара басиду

2 «Мән ухлавататтим, бирақ көңлүм ойғақ еди: —

— Сөйүмлүгүмниң авази!
Мана, у ишикни қеқиватиду: —
— «Маңа ечип бәр, и сиңлим, и амриғим;
Мениң пахтиким, мениң ғубарсизим;
Чүнки бешим шәбнәм билән,
Чачлирим кечидики нәмлик билән һөл-һөл болуп кәтти!»■

□ **5:1 «Мән өз беғимға кирдим, ... мурмәккәмни тетитқулирим билән жиғдим, һәрә көнигимни һәсилим билән йедим; шарабимни сүтлирим билән ичтим»** — Сулайман Шуламитниң тәклививни қобул қилип униң билән толуқ муһәббәтлишиду. **«Достлирим, йәңлар! Ичиңлар, көңлүңләр халиғанчә ичиңлар, и ашиқ-мәшуқлар!»** — бу сөзләрни бәлким Йерусалим қизлирниңкидур. Улар (яки той қолдашлири) ашиқ-мәшуқларниң муһәббәттин һозурлинишлирини толуқ қоллайду. Уларниң (Йерусалим қизлириниң) қоллиши билән Худаниң һәр бир әр-аялниң оттурисидики муһәббитини, җүмлидин җинсий муһәббитини тәстиқлайдиғанлиғи көрситилиду; чүнки у өзи бу ишларни яратқан. ■ **5:2** Топ. 5:3

3 «Мән төшәк кийимлиримни селиваткән,
Қандақму уни йәнә кийивалай?
Мән путлиримни жуйдум,
Қандақму уларни йәнә булғай?»
4 Сөйүмлүгүм қолини ишик төшүгидин тиқти;
Мениң ич-бағрилирим униңға тәлмүрүп кәтти;
5 Сөйүмлүгүмгә ечишқа қоптум;
Қоллиримдин мурмәкки,
Бармақлиримдин суюқ мурмәкки темиди,
Тақақниң тутқучлири үстигә темиди;
6 Сөйүмлүгүмгә ачтим;
Бирақ сөйүмлүгүм бурулуп, кетип қалған еди.
У сөз қилғанда роһум чиқип кәткән еди;
Уни издидим, бирақ тапалмидим;
Уни чақирдим, бирақ у җавап бәрмиди;□
7 Шәһәрни айлинидиған җесәкчиләр мени учритип мени урди, мени яриландурди;
Сепиллардики күзәтчиләр чүмпәрдәмни мәндин тартивалди.
8 И Йерусалим қизлири, сөйүмлүгүмни тапсаңлар,
Униңға немә дәйсиләр?
Униңға, сөйгиниң: «Мән муһәббәттин зәиплишип

□ **5:6 «У сөз қилғанда роһум чиқип кәткән еди»** — башқа бир хил тәрҗимиси: «У бурулуп кәткәндә роһум чиқип кәткән еди».

кәттим! — деди, дәңлар».□

Йерусалим қизлири Шуламитқа сөз қилиду

9 «Сениң сөйүмлүгүңниң башқа бир сөйүмлүктин қандақ артуқ йери бар,
И, аяллар арисидики әң гүзили?
Сениң сөйүмлүгүңниң башқа бир сөйүмлүктин қандақ артуқ йери бар? —
Сән бизгә шундақ тапилиғанғу?».

{*Шуламит жавап бериду*}

10 «Мениң сөйүмлүгүм аппақ вә пақирақ, жүрәклик әзимәт,

□ **5:8 «(2-8-айәт) шәрһи»** — Шуламит қара басқан бу чүшни көргәндә Сулайман билән аллиқачан той қилған болса керәк. Униң чүшидә болған инкаси вә тәқәззасини 2:17дә вә 4:1-3дә хатириләнгән биринчи чүшидики позитсийәси билән селиштурғанда түптин охшимайду. Бәлким чүш Шуламитниң һаятиниң әмәлий әһвалини, йәни униң Сулайман билән әмәлий муһәббитини әкс эттүргән; чүштә көрүнгән бәзи ишлар, шүбһисизки, Сулайманниң муһәббитиниң, болупму жинсий муһәббәт жәһәттә Шуламитқа болған тәләплирини көрситиду. У сөйгининиң муһәббитигә яки муһәббитиниң тәләплиригә анчә сәзгүр болмайдиған болуп қалған охшайду. Бу сәзгүрсизлик уларниң муһәббитигә интайин хәтәрлик еди; Шуламитниң чүшидә Сулайман кетиду. Шуниң билән Шуламит чүш көрүш билән муһәббәтниң қиммәтлигини билип йетип, ишларни яхшилайду. Йәнә муһим бир иш диққитимизгә әрзийдуки, чүштә вә әмәлий турмушта, Сулайман (әркәк болғини билән, падиша болғини билән, пәйғәмбәр болғини биләнму) һеч қачан Шуламитни «муһәббәт»кә зорлимайтти, бәлки Шуламитниң өзи билән муһәббәтлишишини тәләп қилатти. 7-айәттә: Чүшидики жесәкчиләр уни паһишә аял дәп қариғачқа, униңға шундақ муамилә қилип, чүмпәрдини униңдин тартивалиду.

Он миң арисида туғдәк көрүнәрликтур;□
11 Униң беши сап алтундиндур,
Будур чачлири атниң яйлидәк,
Тағ қарғисидәк қара.
12 Униң көзлири еқинлар бойидики пахтәкләрдәк,
Сүт билән жуюлған,
Яришиқида қоюлған;□
13 Униң мәңизлири бир тәштәк пурақлиқ өсүмлүктәктур;
Айниған йеқимлиқ гүллүктәк;
Униң ләвлири нилупәр,
Улар суюқ мурмәккини темитиду;□
14 Униң қоллири алтун турубилар,
Ичигә берил яқутлар қуюлған.
Қосиғи нәқишлик пил чишлиридин ясалған,
Көк яқутлар билән безәлгән.
15 Униң путлири мәрмәр түврүкләр,
Алтун үстигә тикләнгән.
Униң салапити Ливанниңкидәк,
Кедир дәрәқлиридәк көркәм-һәйвәтликтур.
16 Униң ағзи бәкму шериндур;
Бәрһәқ, у пүтүнләй гөзәлдур;
Бу мениң сөйүмлүгүм, —
Бәрһәқ, бу мениң амриғим,

□ **5:10 «Мениң сөйүмлүгүм аппақ вә пақирақ, жүрәклик әзимәт,...»** — башқа бир хил тәрҗимиси: «Сөйүмлүгүмниң йүзиниң ақ йери аппақ, қизил йери қип-қизил...». □ **5:12 «Яришиқида қоюлған»** — яки «яқутлардәк безәшкә бекитилгән». □ **5:13 «Униң мәңизлири бир тәштәк пурақлиқ өсүмлүктәктур; айниған йеқимлиқ гүллүктәк; униң ләвлири нилупәр, улар суюқ мурмәккини темитиду»** — айәтниң ибраний тилини чүшиниш сәл тәс, башқа тәрҗимилири учриши мүмкин. Немила болмисун тетитқу вә хушпурақлиқ өсүмлүк бағлири оттура шәриқтә интайин аз еди, қиммәтлик еди.

И Йерусалим қизлири!»□

6

Йерусалим қизлири сөзләйду

1 «Сениң сөйүмлүгүң нәгә кәткәнду,
Қиз-аяллар арисида әң гөзәл болғучи?
Сениң сөйүмлүгүң қәйәргә бурулуп кәтти?
Биз сән билән биллә уни издәйли!»□

Шуламит уларға җавап бериду

2 «Мениң сөйүмлүгүм өз бeғиға чүшти,
Тетитқу отяшлиқларға чүшти.
Бағларда озуқлинишқа,
Нилупәрләрни жиғишқа чүшти.
3 Мән мениң сөйүмлүгүмниңкидурмән,
Вә сөйүмлүгүм мениңкидур;

□ **5:16 «Униң ағзи бәкму шериндур»** — бу бәлким гәп-сөзлириниң татлиқлиғини көрситиду. **«(9-16-айәт) шәрһи»** — Шуламит һазир башқиларниң алдида сөйгинини махташтин һеч тартинмайду. У һазир «қорам ташта йошурунған пахтәк»тин көп дадил болуп кәтти! □ **6:1 «Сениң сөйүмлүгүң нәгә кәткәнду, қиз-аяллар арисида әң гөзәл болғучи? .... биз сән билән биллә уни издәйли!»** — Йерусалим қизлириниң 5:9-айәттики мазақ вә гуманлири пүтүнләй йоқиди.

У өз падисини нилупәрләр арисида бақиду»□

Тоққузинчи ойлиниш — Сулайманниң Шуламитқа қайтип келиши — Шуламитни қайта махтиши {6:4-6:9} •••• Сулайман Шуламитқа сөз қилиду

4 «Сән гөзәл, и сөйүмлүгүм, Тирзаһ шәһиридәк гөзәл;
Йерусалимдәк йеқимлиқ,
Туғларни көтәргән бир қошундәк һәйвәтликтурсән;□
5 Аһ, көзлириңни мәндин кәткүзгин!
Чүнки улар мениң үстүмдин ғалип келиватиду;
Чачлириң Гилеад теғи бағрида ятқан бир топ өшкиләрдәктур.
6 Чишлириң йеңила жуюлуштин чиққан қирқилған бир топ қойлардәк;
Уларниң һәммиси кош гезәк туққанлардиндур;
Улар арисида һеч бири кам әмәстур;□
7 Чүмбилиң кәйнидә чекилириң парчә анардур.
8 Атмиш ханиш, сәксән кенизәкму бар;

□ **6:3 «(2-3-айәт) шәрһи»** — адәттә бу муһәббәт шеиридә «бағ» Шуламитниң бәдинини яки уларниң муһәббитиниң өзини көрситиду. Мошу йәрдә «бағ» Сулайман Шуламитқа муһәббитини көрсәтмәктә, униң бәдинидин йәнә һозурланмақта, дәп қараймиз. Шуламитниң Сулайманниң өзигә бағлиған муһәббитигә ишәши камил: 2:16дә у: «сөйүмлүгүм мениңкидур, мән униңкидурмән» дәйду; һазир униңға нисбәтән сөйгининиң өзигә әмәс, бәлки өзиниң униңға тәвә болғанлиғи әң муһим иштур. **«У өз падисини нилупәрләр арисида бақиду»** — башқа бир хил тәрҗимиси: «у нилупәр арисида озуқлиниду». Бирақ немила болмисун буниң көчмә мәнаси тәрҗимимизниңкидәк болиду — демәк, Сулайман Шуламитниң бәдинидин һозурланмақта. □ **6:4 «Сән гөзәл, и сөйүмлүгүм, Тирзаһ шәһиридәк гөзәл»** — Тирзаһ шәһири интайин гөзәл еди. Сулайманниң дәвридин кейин у Исраилниң шималий падишалиғиниң вақитлиқ пайтәхти болди («1Пад.» 15-бап). □ **6:6 «Улар арисида һеч бири кам әмәстур»** — яки «улар арисида һеч бири туғмастур».

Қизлар санақсиз;□ ■
9 Бирақ мениң пахтиким, ғубарсизим болса бирдин-бирдур;
Анисидин туғулғанлар ичидә тәңдашсиз болғучи,
Өзини туққучиниң таллиғинидур.
Қизлар уни көрүп, уни бәхитлик дәп аташти,
Ханишлар вә кенизәкләрму көрүп уни махташти».□

Бәшинчи хатирә — Йезида дәм елиш — Галилийәгә қайтиш {6:10-8:14} •••• Онинчи ойлиниш - ««Маһанаим», йәни «икки барғаһ» уссули» {6:10-7:10} •••• {Йерусалим қизлири сөз қилиду}

10 «Таң сәһәр жаһанға қариғандәк,
Айдәк гөзәл, айдиңдәк рошән,
Иллиқ қуяштәк йоруқ,
Туғларни көтәргән қошунлардәк һәйвәтлик болғучи кимдур?»□

□ **6:8 «Атмиш ханиш, сәксән кенизәкму бар; қизлар санақсиз»** — «ханиш»лар толуқ аял дәриҗисидә, «кенизәкләр» һәрәмдики «кичик хотун» дәриҗисидә, «қизлар» кәлгүсидики кенизәкләр еди. Буларниң санлириға қариғанда Сулайман падишалиғиниң дәслипидила Шуламитни өз әмригә алған еди. Кейин униң 700 аяли, 300 кенизиги болған («1Пад.» 11-бапни көрүң). Биз бу иш үстидә «қошумчә сөз»имиздә тохтилимиз. ■ **6:8** 1Пад. 11:3 □ **6:9 «(4-9-айәт) шәрһи»** — Сулайманниң бу қетимқи Шуламитни махтиған бәзи сөзлири той кечисидикигә охшаш болғини билән, йеңидин қошулған махташлири техиму күчлүк. У йәнә Шуламитни қәдирләйду, техиму махтайду. Сулайманниң униңға бағлиған муһәббити униң «өлчәмгә йәткәнлиги»гә асасланған әмәс. □ **6:10 «(10-айәт) шәрһи»** — Шуламит һазир Сулайманниң муһәббитиниң тәсиридә ишәшкә толған, күчлүк зат болуп чиқти. **«Таң сәһәр жаһанға қариғандәк»** — башқа бир хил тәрҗимиси: «Таң сәһәрдәк нурлуқ көрүнгән,...»

Шуламит Йерусалим қизлириға сөз қилиду

11 «Meғизлар беғиға чүштүм,
Жилғидики гүл-гияларни көрүшкә,
Үзүм телиниң бихлиған-бихлимиғанлиғини көрүшкә,
Анарларниң чечәклигән-чечәклимигәнлигини көрүшкә;
12 Бирақ билә-билмәй,
Женим мени көтирип,
Есил хәлқимниң жәң һарвулири үстигә қойған екән».□

7

Йерусалим қизлири йәнә Шуламитни махтап сөз қилиду

1 «Қайтқин, қайтқин, и Шуламит —
Қайтқин, қайтқин, бизниң саңа қариғумиз бардур!»

«Силәр Шуламитниң немисигә қариғуңлар бар?»

□ **6:12 «(11-12-айәт) шәрһи»** — Шуламит йәнә кәмтәрлик билән бундақ махташларға җавап бериду; у бирдинла ханиш болған болсиму, униң өз хәлқигә бағлиған һөрмити бурунқидәкла чоңқурдур («мениң есил хәлқим», дәйду). У туюқсиз сәһралиқ қиз Салаһийитидин ханишлиқ орниға чиққанда һеч адәтлинәлмигән. Әксичә, у шу әтигәндила «жилғидики гүл-гияларни көрүшкә, меғизлар беғиға чүшкән» еди, чүнки булар бәлким униңға өз жути Галилийәни әслитиду. 12-айәтни ибраний тилида чүшиниш бәк тәс, башқа көп тәрҗимилири учриши мүмкин. Униң мәнаси бизниңчә қандақла болмисун униң туюқсиз жуқури орунға көтирилиши билән бағлиқтур.

«“Икки барғаһ” уссулға чүшкән вақтидикидәк униңға қараймиз!»□

Сулайман Шуламитқа сөз қилиду •••• Шуламит Сулайман үчүн «икки барғаһ» уссулини ойнайду

2 «И шаһзадиниң қизи,
Кәшлириңдә сениң қәдәмлириң немидегән гөзәл!
Толғиған ямпашлириң гөһәрләрдәк,
Чевәр һүнәрвән қолиниң һүнеридур.□
3 Киндигиң жумулақ бир қәдәһтур;
Униң әбҗәш шараби кам әмәс;
Қосиғиң буғдай догисидур,
Әтрапиға нилупәрләр олишиду.□
4 Икки көксүң икки маралдәк, җәрәнниң қошкезикидур;
5 Бойнуң пил чишлиридин ясалған мунардур;

□ **7:1 «Силәр Шуламитниң немисигә қариғуңлар бар?»** — бу сөзләрни Шуламит ейтиду. **«“икки барғаһ” уссулға чүшкән вақтидикидәк униңға қараймиз!»** — бу сөзләрни Йерусалим қизлири ейтиду.«Икки барғаһ» — Ибраний тилида «Маһанаим» дегән йәрни көрситиши мүмкин. «Икки барғаһ» уссул бәлким муһәббәтни ипадиләйдиған бир уссул еди. Изаһат: — Қиз мошу йәрдә «Шуламит» (шуламлиқ қиз) дәп атилиду. У бәлким Галилийәдики «Шунәм» дегән шәһәрдин кәлгән. «Шунәм» кейин «шуләм» дәп аталған. «Шуламит» яки «шуламлиқ» дегәнниң башқа бир мәнаси «Сулайман ханим»; йәни бир мәнаси «камил болғучи». Мошу йәрдә у йәнә махташларға кәмтәрлик билән җавап бериду. □ **7:2 «Кәшлириңдә сениң қәдәмлириң немидегән гөзәл!»** — яки «кәшлириңдә сениң путлириң немидегән гөзәл!». □ **7:3 «Киндигиң жумулақ бир қәдәһтур»** — бәзи алимлар «киндигиң» дегән сөз җинсий йолини, яки тәнниң төвән қисмини көрситиду, дәп қарайду. Ундақ болса Шуламит Сулайман алдида яланач болуп уссул ойнайду. **«...униң әбҗәш шараби кам әмәс;..»** — «әбҗәш шарап» Пәләстиндә адәмни әң мәс қилидиған шарап һесаплинатти.

Көзлириң Бат-Раббим қовуқи бойидики Һәшбон көлчәклиридәк,
Бурнуң Дәмәшққә қарайдиған Ливан мунаридәктур;
6 Үстүңдә бешиң Кармәл теғидәк туриду;
Бешиңдики өрүмә чачлириң сөсүн рәңликтур,
Падиша бүдүр чачлириңниң мәһбусидур.□
7 И сөйгиним, һозурлар үчүн шунчә гөзәл, шунчә йеқимлиқтурсән!
8 Сениң боюң палма дәриғидәк,
Көксүң үзүм ғунчилиридәктур.□
9 Мән: — «Палма дәриғи үстигә чиқимән,
Шахлирини тутуп ямишимән;
Көксилириң дәрвәқә үзүм тал ғунчилиридәк,
Бурнуңниң пуриғи алмилардәк, таңлайлириңниң тәми әң есил шарапдәктур...».□

Шуламит сөз қилип, Сулайманниң гепини давамлаштуриду

10
«...мениң сөйүмлүгүмниң гелидин силиқ өтүп,

□ **7:6 «Падиша бүдүр чачлириңниң мәһбусидур»** — улуқ Сулайман падиша йезидики бир қизға «әсир болди»! Муһәббәтниң күчи зордур! □ **7:8 «Сениң боюң палма дәриғидәк, көксүң үзүм ғунчилиридәктур»** — «палма дәриғи»ниң өзи үнүмлүк, һосуллуқ дәрәқ һесаплиниду. Шуламит егиз бойлуқ вә зилва, «һосуллуқ» дәп қаралған охшайду. □ **7:9 «Палма дәриғи үстигә чиқимән, шахлирини тутуп ямишимән; көксилириң дәрвәқә үзүм тал ғунчилиридәк...»** — палма дәриғиниң хормилирини үзүш яки гүллирини чаңлаштурүп мевилик қилиш үчүн униңға ямишип чиқиши керәк. Сулайман бу охшитишта бәлким иккила мәнасини көчмә мәнидә ишлитиду. Һазир Шуламит билән җинсий мунасивәт өткүзүшкә башлайду. **«...бурнуңниң пуриғи алмилардәк, таңлайлириңниң тәми әң есил шарапдәктур...»** — «алмилар» дегәнниң башқа бир хил тәрҗимиси «өрүкләр».

Ләвләр, чишлардин тейилип чүшсун...!□
11 Мән мениң сөйүмлүгүмниңкидурмән,
Униң тәқаззаси маңа қаритилиду».□

Он биринчи ойлиниш — Шуламитниң өз жутини йоқлашқа болған арзуси •••• {7:11-8:4} •••• Шуламит сөз қилиду

12 «И сөйүмлүгүм, келәйли,
Етизларға чиқайли;
Йезиларда түнәп келәйли,□
13 Үзүмзарлиққа чиқишқа балдур орундин турайли,
Үзүм таллириниң бихлиған-бихлимиғанлиғини,
Чечәкләрниң ечилған-ечилмиғанлиғини,
Анарларниң бәрқ урған-урмиғанлиғини көрәйли;
Әшу йәрдә муһәббәтлиримни саңа беғишлаймән.
14 Муһәббәтгүлләр әшу йәрдә өз пуриғини пуритиду;
Ишиклиримиз үстидә һәр хил есил мевә-чивиләр бардур,
Йеңи һәм кониму бардур;

□ **7:10 «...мениң сөйүмлүгүмниң гелидин силиқ өтүп, ләвләр, чишлардин тейилип чүшсун...!»** — ибраний тилида чүшиниш бәк тәс, башқа көп тәрҗимилири учриши мүмкин. Лекин умумий мәнаси ениқки, Шуламит Сулайманниң «муһәббәтлишәйли» дегән тәливигә инкас қайтуруп, толуқ қобул қилиду. □ **7:11 «(1-10-айәт) шәрһи»** — 9-10-айәттә Шуламит Сулайманниң «муһәббәтлишәйли» дегән тәливигә инкас қайтуруп, толуқ қобул қилиду. □ **7:12 «И сөйүмлүгүм, келәйли, етизларға чиқайли; йезиларда түнәп келәйли,...»** — Шуламитниң өз жутини йәнә көргүси, шу йәрдә Сулайман билән далада муһәббәтләшкүси бар еди. 12-13-айәтниму көрүң.

Сән үчүн уларни топлап тәйярлидим, и сөйүмлүгүм!»□

8

Давами — Шуламит сөзини давамлаштуриду

1 «Аһ, апамниң көксини шориған инимдәк болсаң еди!
Сени талада учритар болсам, сөйәттим,
Вә һеч ким мени кәмситмәйтти.□
2 Мән сени йетәкләйттим,
Апаңниң өйигә елип кирәттим;
Сән маңа тәлим берәттиң;
Мән саңа тетитқу шарабидин ичкүзәттим;

□ **7:14 «Муһәббәтгүлләр әшу йәрдә өз пуриғини пуритиду»** — «муһббәтгүл» дегән гүл җинсий муһәббәтни қозғайдиған бир хил гүл. **«ишиклиримиз үстидә һәр хил есил мевә-чивиләр бардур, ...сән үчүн уларни топлап тәйярлидим, и сөйүмлүгүм!»** — Қанаанда (Пәләстиндә) хәлиқләр «ишик үсти»дики бир җаза үстидә һәр хил мевә-чевиләрни сақлайду. □ **8:1 «Аһ, апамниң көксини шориған инимдәк болсаң еди! Сени талада учритар болсам, сөйәттим, вә һеч ким мени кәмситмәйтти»** — Пәләстиндә ача-укиниң өз ара амрақлиғини очуқ ипадилиши, сөйүши нормал әһвал. Ашиқ-мәшуқларниң шундақ қилиши әйиплик дәп қаралғачқа, Шуламит «Сулайманни инимдәк болсиди!» дәп тиләйду.

Анарлиримниң шәрбитидин ичкүзәттим.□
3 Униң сол қоли бешим астида болатти,
Униң оң қоли мени силайтти!».

4 «Силәргә тапилаймәнки, и Йерусалим қизлири —
«Униң вақит-саити болмиғичә,
Силәр муһәббәтни ойғатмаңлар, қозғимаңлар!»□

Он иккинчи ойлиниш — Йезиларға, йәни Галилийәгә болған сәпәр {8:5-8:7} •••• Шуламитниң жутидики қизлар авал сөзләйду — уни тонумай қалиду
5 «Даладин чиқиватқан бу зади ким?
Өз сөйүмлүгигә йөлинип?»

«Мән алма дәриғи астида сени ойғатқан едим;
Әшу йәрдә апаң толғақ йәп сени дунияға чиқарған еди;
Әшу йәрдә сени туққучи толғақ йәп сени чиқарған

□ **8:2 «Сән маңа тәлим берәттиң»** — Шуламит Сулайманниң даналиғидин ортақлашмақчи. Йерусалимдики ордида турғанда Сулайман алдираш болғачқа мошундақ пурсәт аз болатти. Аписиниң өйидә болса дәхлиләр аз болиду. Әрниң аялиға билим, даналиқни ашуруш пурситини яритиш мәсъулийити бар. «Сән маңа тәлим берәттиң» дегәнниң башқа бир хил тәрҗимиси: «Шу йәрдә апам маңа үгәткән». **«Мән саңа тетитқу шарабидин ичкүзәттим; анарлиримниң шәрбитидин ичкүзәттим»** — бәлким Шуламитниң аписи инисини емиткәндәк (1-айәт), Сулайманға әмчәк салғуси барлиғини билдүриду. □ **8:4 «...силәр муһәббәтни ойғатмаңлар, қозғимаңлар!»** — яки «...уни балдур ойғатқиниңлар, қозғиғиниңларниң немиси?!».

еди».□

Шуламит Сулайманға сөз қилиду

6 «Мени көңлүңгә мөһүрдәк,
Билигиңгә мөһүрдәк басқайсән;
Чүнки муһәббәт өлүмдәк күчлүктур;
Муһәббәтниң қизғиниши тәһтисарадәк рәһимсиз;
Униңдин чиққан от учқунлири,
— Яһниң дәһшәтлик бир ялқунидур!□

□ 8:5 **Даладин чиқиватқан бу зади ким? Өз сөйүмлүгигә йөлинип?»** — Шуламит әслий тойға барған йол билән қайтип келиду. Улар Йерусалимдин йериха шәһиридики йол билән чиқип Иордан дәрияси җилғисини бойлап чөл-баявандин өтүп Шунәмгә қайтиду. Чөл-баяванниң иссиғи билән у Сулайманға йөлинип маңиду. У шунчә өзгәргәнки, жуттикиләр уни тонумай қалиду. Шуңа бу сөзләр Шуламитниң жутидики қизларниң дегини болса керәк. **«Мән алма дәриғи астида сени ойғатқан едим; әшу йәрдә апаң толғақ йәп сени дунияға чиқарған еди; әшу йәрдә сени туққучи толғақ йәп сени чиқарған еди»** — бу сөзләрни Сулайман Шуламитқа ейтиду. Сулайман бәлким биринчи қетим (падичиниң қияпитидә) дәл мошу алма дәриғи астида Шуламитни ухлаватқан петидә учратқанлиғини әсләйду. Шу алма дәриғи дәл Шуламитниң аписи уни туққан җай еди. «Мән алма дәриғи астида сени ойғатқан едим» — Мошу «ойғитиш» һәм уйқидин ойғитишниму, муһәббәткә ойғитишниму көрсәтсә керәк. Сулайман билән Шуламит Шуламитниң һаяти башланған дәл шу җайда («алма дәриғи астида) өз ара төвәндики әһдә (6-айәт) билән бағлишиду. □ **8:6 «Мени көңлүңгә мөһүрдәк, билигиңгә мөһүрдәк басқайсән..»** — шәрһи: Падиша өз мөһүридин һеч қачан айрилмайду. Мөһүри болса адәттә алтун-гөһәрдин ясалған болуп, интайин қиммәтлик нәрсә еди. Һәр бир нәрсә үстигә мөһүр басқанниң мәнаси «бу мениңки» дегән болиду, әлвәттә. Шуламит өзиниң Сулаймандин һәргиз айрилмаслиғини халайду, өзини аләмгә: «мән Сулайманникидурмән» дәп испатлимақчи болиду. **«муһәббәт... Яһниң дәһшәтлик бир ялқунидур!»** — «Яһ» — «Яһвәһ», йәни Пәрвәрдигарниң наминиң қисқа шәкли.

7 Көп сулар муһәббәтни өчүрәлмәйду;
Кәлкүнләр уни ғәриқ қилалмайду;
Бириси: «Өй-тәәллуқатлиримниң һәммисини берип муһәббәткә еришимән» десә,
Ундақта у адәм кишиниң нәзиридин пүтүнләй чүшүп кетиду».■

Он үчинчи ойлиниш — Шуламитниң жутиға, өйигә қайтип келиши. Шуламит кичик сиңлиси тоғрилиқ икки акисиға сөз қилиду {8:8-8:14}. •••• Шуламит икки акисиға сөз қилиду

8 «Бизниң кичик сиңлимиз бардур,
Бирақ униң көкси йоқтур;
Сиңлимизға әлчиләр кәлгән күнидә биз униң үчүн немә қилимиз?»□

Икки акиси җавап бериду

9 «Әгәр у сепил болса,
Биз униңға күмүч мунар салимиз;
Әгәр у ишик болса,
Биз уни кедир тахтайлар билән қаплаймиз».□

Шуламит сөз қилиду

10 «Өзүм бир сепилдурмән,

■ **8:7** 1Кор. 13:8 □ **8:8 «(8-айәт) шәрһи»** — Шуламит кичик сиңлиси үчүн әнсирәйду. У ятлиқ болғичә қандақ қилип уни пак сақлаш керәк? Мошу соал тоғрилиқ ойлиғанда бәлким өзиниң яшлиқ вақитлирини әсләйду. □ **8:9 «(9-айәт) шәрһи»** — мошу айәттә Шуламитниң икки акиси униң соалиға (8-айәт) җавап бериду. Уларниң сиңлиси өзини асрайдиған, номус қилидиған қиз болса («сепил болса»), ундақта акилири уни мукапатлайду. Бирақ әгәр у номусни сақлимайдиған, хәтәрлик йолға чиқмақчи болса («ишик болса»), акилири уни пәвқулъаддә қоғдайду.

Һәм мениң көксилирим мунарлардәктур;
Шуңа мән униң көз алдида хатирҗәмлик тапқан бирисидәк болдум».□

Шуламит сөзини давам қилиду

11 «Сулайманниң Баал-Һамонда үзүмзари бар еди,
Үзүмзарини бағвәнләргә иҗаригә бәрди;
Уларниң һәммиси мевиси үчүн миң тәңгә апирип бериши керәк еди;
12 Өзүмниң үзүмзарим мана мениң алдимда туриду;
Униң миң тәңгиси саңа болсун, и Сулайман,
Шуниңдәк икки йүз тәңгә мевисини баққучиларға болсун».□

Сулайман Шуламитқа сөз қилиду

□ **8:10 «*10-айәт* шәрһи»** — Шуламит дәрвақә «сепил» еди — башқиларниң езитқулуқлириға толуқ чидиғучилиғи бар еди, у пүтүнләй номуси билән өткән еди. Өзини пак сақлиғачқа у Сулайманниң әһдисини қобул қилишқа толиму тәйяр еди. У һазир бәлким икки акиси әсли өзигә жүргүзгән қаттиқ муамилиниң зөрүрлүгини көрүп йетиши мүмкин еди. У сайисиз үзүмзарда ишлигәндә «езиқтурулушниң еһтимали» аз еди; сайиси болған мевилик дәрәқлири арисида ишлигән болса, яман нийәтлик адәм тәрипидин езиқтурулуш еһтимали бар болатти. □ **8:12 «*11-12-айәт* шәрһи»** — 11-12-айәт: бу айәтләрдә Шуламит өзиниң Сулайманға толуқ мәнсуп екәнлигини тәкитләйду. У өзини Сулайманға беғишлиған бир үзүмзарға охшитиду. Сулайманниң барлиқ үзүмзарлирини баққучилар өзигә тегишлик инъамға еришиду, әлвәттә. Шуниңға охшаш Шуламит һазир Сулаймандин икки акиси үчүн тегишлик инъам беришини сорайду. Чүнки улар уни номусчан қилип той қилғичә униңдин хәвәр елип кәлгән еди. 12-айәт: «Өзүмниң үзүмзарим мана мениң алдимда туриду» дегән сөзләр Шуламитниң өз шәхсини Сулайманға беғишлиғини пүтүнләй ихтиярән, пүтүнләй әркинлик билән болди, дәп ипадиләйду һәм тәкитләйду. Әркинлик мана муһәббәтниң айрилмас бир қисмидур.

13 «Һәй бағларда турғучи,
Һәмраһлар авазиңни аңлиғуси бар;
Маңиму уни аңлатқузғайсән».□

Шуламит Сулайманға сөз қилиду

14 «И сөйүмлүгүм, тез болә,
Жәрән яки яш буғидәк бол,
Тетитқулар тағлири үстидә жүгүрүп!»□

□ **8:13 «*13-айәт* шәрһи»** — Шуламитниң кона достлири (һәмраһлар) бәлким униңдин нахша ейтишни тәләп қилиду. Сулайманниңму аңлиғуси келиду. Шуламит нахша ейтип сиртқа чиқип, Сулайманни төвәндикидәк чақириду. □ **8:14 «Тетитқулар тағлири үстидә жүгүрүп!»** — яки «Йетитқу өсүмлүк тағлири үстидә жүгүрүп!».

Муқеддес Калам (кирил йезиқ)
The Holy Bible in the Uyghur language, written in Cyrillic script

Copyright © 2010 Mukeddes Kalam - Uyghur Bible Translation Committee

Language: Uyghur tili (Uyghur)

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution Share-Alike license 4.0.

You have permission to share and redistribute this Bible translation in any format and to make reasonable revisions and adaptations of this translation, provided that:

- You include the above copyright and source information.
- If you make any changes to the text, you must indicate that you did so in a way that makes it clear that the original licensor is not necessarily endorsing your changes.
- If you redistribute this text, you must distribute your contributions under the same license as the original.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

Note that in addition to the rules above, revising and adapting God's Word involves a great responsibility to be true to God's Word. See Revelation 22:18-19.

2021-09-11

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 18 Apr 2025 from source files dated 31 Aug 2023

b6bd0959-14d2-5233-b340-6f210a8f13c5